

SEĆANJA NA BORAVAK DRUGA PUCARA "STAROG" U BANJA
LUCI 1939 I 1941 GODINE

Pošto sam u vremenu od 1938 do 1941 godine bio stalno u sredini radničke omladine Banjaluka, koja se okupljala oko naprednih radničkih društava "Pelačić" i "Borac", to su mi ostali u sećanju neki detalji iz toga, a također, i iz perioda okupacije naše zemlje, kada je drug "Stari" ilegalno radio u Banjaluci.

I.

n Drug sa robije

Negdje u drugoj polovini 1939 godine, drug "Stari" se, posle povratka sa dugogodišnje robije i tamnovanja po zatvorima bivše Jugoslavije - ne slučajno - našao među radnicima i komunistima Banjaluke.

Video sam ga u to vreme u radničkom domu Banja Luka, gdje su se pored strukovnih podružnica URS-a, nalazile i prostorije RKUD "Pelačić". U to vreme na čelu skoro svih strukovnih podružnica URS-nalazili su se komunisti ili istaknuti pripadnici klasnog radničkog pokreta, osim podružnice protivnih namještenika gdje je bio tepalovićevac.

Isti je slučaj i sa RKUD "Pelačić" u čijoj upravi su bili komunisti. Predsednik društva je bio Kasim Hadžić, radnik tvornice duvana u Banjaluci, koga su policijske vlasti skoro večito progonile i često hapsile, kao i druge istaknute komuniste u Banjaluci. Znajući ovo, policijskim vlastima nije preostajale ništa druge - da bi parirali komunistima - nego da u prostorije radničkog doma šalju svoje agente (špijune) ili drugu vrstu oleša iz redova "Jugosasa", tada profašističke organizacije. Ovi "izaslanici" vlasti nisu baš najbolje prolazili u prostorijama našeg radničkog doma (jer i oni su imali nekakav svoj radnički dom). Male kad je bilo a da nisu izvevukli doblji kraj, jer obično su iz doma bili izbačeni, zašto se uvek znala da postara "dežurna" grupa "Pelačićevaca". Pa ipak - su ovi špijuni po izričitom nalo u svojim glavešina zalazili u naše prostorije, kako bi policijske vlasti unapred izvestili i tako bar ako ništa drugo, doznali na eventualnu akciju koju spremaju komunisti, koji su tada najčešće delovali preko svojih strukovnih podružnica URS-a.

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK 209-MG-5/76

Svima je sve bile poznate, pa i drugu "Starom" kad je došao u Banja Luku i počeo dolaziti u radnički dom. Ali, i pored toga što se tako reči, tek vratilo sa robije, drugu "Starom" nije ništa smetalo da se vrlo često nađe u radničkom domu u Banjaluci, gdje je dolazio u kontakt sa mnogim komunistima, a kasnije su mu ovi u toku NOR-a bili najbliži saradnici.

Tada sam pored učešća u hokerskoj i šahovskoj sekciji društva, primio od drugu Šefketa Maglajlića i biblioteku RKUD "Pelagić". Kako je biblioteka društva bila smeštena u radničkom domu, jednoga dana jedan od mojih bliskih drugova Uzelac Slebedan, inače grafički radnik, tada član uprave društva "Pelagić", došao je sa drugom "Starim" u dom i rekao: "Ovaj drug bi želeo koristiti knjige iz naše biblioteke. Skoro je došao sa robije i ne želi (iz razumljivih razloga) da se njegovo ime unosi u knjigu zaduženja biblioteke, ni ti da potpisuje kakve reverse na primljene knjige, jer je nužno da u svakom, pa i u ovom pogledu ostane neprimiećen u Banjaluci". Uzelac je dalje rekao-da se ovo inače nebi moglo obaviti ako se tako ne postupa, jer se ne isključuje mogućnost policijske intervencije putem racija ili pretresa prostorija društva, što nije bila retkost, kad se god davala kakva priredba ili spremala akcija u radničkom domu, a pogotovo u toku štrajka pojedinih strukovnih podružnica (radnika duvanske tvornice, rudara, pekara, krojača, obućara, brijača i sl.) čije su podružnice bile u radničkom domu. Bilo mi je sve jasno i drug "Stari" je na "blanke" nastavio sa korištenjem "Pelagićeve biblioteke". Sećam se (čini mi se kao danas) da je on za razliku od ostalih čitalaca uredno i na vremenvračao i knjige, a posebno mi je pao u oči što je isključivo koristio knjige i brošure iz radničkog, odnosno sindikalnog pokreta, dok su manjeviše, svi ostali pretežno čitali beletristiku. Bilo je i nekeknjige klasika marksizma-lenjinizma, koje je drug "Stari" još prvih dana tražio i uzao na korištenje i te zadržao skoro do svog napuštanja Banjaluke. Naime, kao bibliotekar vodilo sam neku vrstu evidencije (jer je to uprava društva tražila) koje i kakve se knjige najviše traže, šta članovi raznih sindikalnih podružnica, kao i članovi "Pelagića" najradije čitaju itd. tako se sećam da su najviše tražena i čitana dela: Gerkog, Tolstoja, Trawena, Zole i njima sličnih stranih pisaca. Od naših pisaca najviše su tražene knjige: Cesarca, Križe, Andrića i drugih. Medjutim "učlanjivanjem" drugu sa robije, kako smo nas nekolicina tada medjusobno oslevljavali

druga "Starog", u mnogo čemu se izmenila naša evidencija i te ne samo u vezi sa korišćenjem već i sa nabavkom knjiga za biblioteku, što je nesumnjivo usledilo na sugestiju druga "Starog", kako mi je to jednom prilikom izneo dru. Uzelac. U sećanju mi je i to, da je posle njegovog boravka "Pelagićeva" biblioteka dobila ne samo broj čano i u raznovrsnosti knjiga, već i u kvalitetu, a posebno političkoj vrednosti novo nabavljenih knjiga. Ist na, to je u izvesnoj meri išlo na uštrb "čiste" beletristike, ali je ostala činjenica, kada su nabavljene nove iako "sindikalne" knjige i brošure, kako s smo ih mi tada klasificirali i zvali, da se broj čitalaca povećao. Nove nabavljene knjige i brošure postale su čak primamljivije i dobi se utisak da su one još razumljivije, pristupačnije i bliže nego mnoge druge, a naročito onim čitaocima koji su bili angažovani u sindikatu, odnosno u radu pojedinih strukovnih podružnica URS-a. Ovo izgleda iz razloga, što je pretežan deo ovih knjiga tretirao problematiku sindikalnog pokreta, ne samo sa područja naše zemlje, već i problematiku sindikalnog pokreta drugih zemalja, iz kojih su se neosporno mogla izvlačiti iskustva i za prilike radničkog pokreta u Banjaluci.

Medjutim, posle nekoliko meseci, koliko sam ga ja sretao u Banjaluci, odnosno u radničkom domu, dru. "Stari" je isto onako kao što je došao neprimećeno, napustio Banjaluku, odlazeći po zadatku Partije iz jednog u drugo mesto, ne samo BiH, već i po drugim mestima naše zemlje, pa i na poznatu Petu partisku konferenciju u Zagreb, 1940 godine.

Priustvom druga "Starog" u Banjaluci osetila se veća aktivnost radničkog pokreta u gradu, a takodje i društva "Pelagić", uključujući sve njegove sekcije, jer je činjenica da je baš u to vrijeme "Pelagić" u svakom pogledu bio na visini i osećao se najjačim, a posebno po svojoj masovnosti, gdje je uglavnom preovladavala omladina. Tako se u toku 1939 godine formirao i poznati "Pelagićev" šegrtski hor kojim su naizmenično rukovodili braća Mažar.

Verovatno da je dru. "Stari" i koncem 1940 godine dolazio u Banjaluku, ali tada nisam dolazio u kontak s njim sve do 1941 godine.

II.

Dru. "Stari" u okupiranoj Banja Luci.

./.

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK 209-46-1/12

Dolaskom Nemaca u Banja Luku aprila 1941 godine ustaše su počele sa preuzimanjem vlasti. Tih dana većina članova uprave "Pelagića" nalazila se u BJV, izuzev dva-tri druga koji su ostali u Banjaluci, gdje su im bile jedinice. Jednoga dana sreo sam na ulici druga Mažara Draga. Pored ostalog pitao sam ga šta sada da radimo sa bibliotekom "Pelagića"? Odgovorio mi je da donesem ključ od biblioteke i da se knjige sklone. Pošao sam sa njim u radnički dom i preneli smo knjige kod kuće braće Delić u Međanu. Posle nekoliko dana ustaše su preuzeli i prostorije radničkog doma u koji su prestali zalaziti komunisti.

Negdje u mesecu junu 1941 godine ponovno sam sreo druga "Starog" tada u okupiranoj Banjaluci. Bio je i suviše zauzet a kako i ne bi?

Naime, ustaške vlasti nasledivši i koristeći policijski aparat biv. kraljevine (koji je inače besprekorno funkcionisan kad su bili u pitanju progoni komunisti) najviše je razmišljao o tome kako da izvrši konačni obračun sa komunistima. I ako pod takvim teškim okolnostima, drug "Stari" je na samo njemu svojestven način vršio obimne pripreme za dizanje ustanka u Bosanskoj Krajini. Da se je zaista nalazio u nezavidnom položaju, potvrđuje činjenica da je dolaskom Nemaca, odnosno ustaša na vlast u Banjaluci, pao u zatvore jedan veći broj istaknutih komunisti, inače njegovih ranije najbližih saradnika. Neosporna je zasluga drugu "Starog", da je na njegov predlog pokrenuta široka akcija da ugledni građani Banjaluke intervenišu da se uhapšena lica puste iz zatvora. I zaista, skoro svi uhapšeni (iako manje-više sve istaknuti komunisti) bili su pušteni.

Ali, kratko vreme je trajala ova "popustljivost" ustaša. Ovo je verovatno usledilo radi toga što su ustaške glavešene bile opijene stvaranjem NDH, te verovanjem da je konačna pobjeda izvojevana time što se raspala kraljevina Jugoslavije. Osim toga brzo napredovanje Nemaca na raznim frontovima, a posebno na Istočnom frontu, ulivalo im je sigurnost u svakom pogledu, smatrajući da je time stvar rešena i sa komunistima Jugoslavije. Ali, ubrzo su uvideli odakle im najveća opasnost preti. Saznali su za proglaš CK KPJ-u vezi dizanje ustaša u zemlji i na raspoloženje naroda prema "novom poretku". Ta okolnost ponovno ih je naterala na što

brži obračun sa komunistima u zemlji, jer se sad jedino ste s strane ugrožavala veštačka tvorevina NDH.

Skoro istog časa, kada su Nemci napali SSSR i ustaše su svakako po nalogu Nemaca u Banjaluci ponovno pristupile hapšenjima. Ovo- ga puta ne samo komunisti (iako su pretežno oni hapšeni), već i pripadnika pravoslavne i jevrejske vere.

U to najteže vreme po radnički i uopšte napredni pokret, došli su na rub izdaje i svi raniji slučajni saputnici naprednog radničkog pokreta u ovoj zemlji.

Pored ostalih u Banjaluci je karakterističan slučaj Paternoster Ratka. Pre rata smatrao se komunistom, dolazio u radnički dom i bio član šahovske sekcije RKUD "Pelagić", ali je radi frakcionarštva, oportunitizma, izolovanosti i drugih grešaka izbačen i isključen iz ove sredine. Kada je stvorena tzv. NDH, Paternoster je stupio u službu UNS-a. Sa posebnom mržnjom prema komunistima i drugim aktivnostima naprednog radničkog pokreta, on se kao agent aktivirao kod ustaša, kojeg su ovi prihvatili oberučke kao "poznataoca" prilika radničkog pokreta u Banjaluci, a posebno komuniste u čijoj sredini je takoreči stalno bio.

Kako je slučaj Paternostera za posebno izlaganje, to će naknadno biti govora o njemu, jer se i za to postarao drug "Stari" i pronašao mu slabe tačke iz njegovog ličnog života i to vezao za potrebe NOP-a, a da ovaj to nije ni osetio.

Dakle u toj i takvoj situaciji u drugoj polovini 1941 godine,

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK 209-46-11/70

poučeni ranijim greškama i stižući još jedno iskustvo u neposrednoj borbi sa otvorenim fašističkim, ovog puta (posle sukoba SSSR-Nemačka) veći deo aktivista i to pretežno istaknutih komuniste uspeo je izbeći hapšenja i ako se baš tada na scenu sa otvorenim izdajom javio Paternoster.

Jedan deo drugova i drugarica iz Banjaluke, ili tačnije svi oni koje je policija poznavala, bio je u prvo vreme prisiljen da se skriva po kućama ili nekim drugim pogodnim prostorijama, u gradu. Oni su uglavnom privremeno bili smešteni kod porodica ili pojedinaca, koji su bili protiv okupatorskih i kvislinških vlasti, a nisu bili kompromitovani, kao pristalica naprednog radničkog pokreta. Međutim, ubrzo je u gradu trebalo kriti jedan veći broj takvih drugova, pa je bilo vrlo teško naći i odgovarajući broj stanova ili sličnih skoništa, što je skoro bilo nemoguće iako su se o tome stavali ne samo komunisti, već i mnogi drugi poštteni građani Banjaluke, koji su bili neopomirljivi prema okupatoru i domaćim izdajnicima.

Prve partiske grupe

Radi toga su već koncem juna (posle napada Nemaca na SSSR) 1941 godine prvo pojedinci, a zatim grupe po grupe iz Banjaluke izlazili u okolna sela i naselja kao što su: Šehitluci, Starčevića, Ponir, Krčmarica i slična mesta, gdje su se počeli formirati prve partizanske grupe odnosno vođovi, a kasnije i četa na teritoriji Bosanske Krajine.

pošto se uporedo sa progonima i hapšenjima komunista u Banjaluci i okolini, nastavilo i sa progonima Srba i Jevreja, to je, (kao i drugdje) zadatak komunista, koji su izašli iz Banjaluke bio da sva ova lica prihvate i orijentišu u pravcu NOB-e. Na tom poslu najviše je bio angažovan drug "Stari", jer se kao "nepoznat" policiskim vlastima u B. Luci kretao po gradi-nekad u

fesu, nekad u šeširu (kačketa), već prema tome kako je nalazio za potrebno, te na taj način izbegavao njegovo eventualno opisivanje kod policijskih, odnosno ustaških vlasti ukoliko bi što o njemu saznali, a pogotovo, ako bi slučajno uspostavili njegovu pratnju. U to vreme pored boravka u Banjaluci i organizovanj ilegalnog rada u gradu, drug "Stari" je odlazio i na oslobodjenu teritoriju (sela i okolna mesta) gde su se već nalazile prve grupe partizanskih boraca, pa je i u vezi s tim vodio računa o svom odevanju.

Nešto kasnije (što nije predmet ovog izlaganja) pod rukovodstvom druga "Starog", održata je poznata partiska konferencija na Šehitlucima više Banjaluke, gdje je doneta odluka o dizanju ustanka u Bosanskoj Krajini.

Uspostavljanje veze sa "Starim"

Iako sam od ranije poznavao druga "Starog" i uglavnom znao razlog njegovog boravka u gradu 1941 godine, nisam mu sam neposredno prišao, već je to usledilo na taj način, što je on preko jedne od svojih veza, Umičević Zage, tada člana komiteta, zatevao izvršenje nekih zadataka, vezano za teren gdje sam ja radio i delovao po odredjenim zadacima sa grupom drugova (Skokjevaca) iz naše stambene četvrti. Negdje sredinom leta 1941 godine, drugarica Umičević je došla kod mene, iako se do tada nismo poznavali i rekla da je poslata od drugova-ca (navela je imena) da bi sa nama uspostavila vezu radi zajedničkog rada. U vezi s tim u mojoj bašti (na obali Vrbasa) održali smo sastanak uz prisustvo još dva tri druga, gdje je došlo do dogovora u vezi koordiniranja našega rada. Pošto sam u to vreme bio sekretar aktiva SKOJ-a naše stambene četvrti (mi smo još pre dolaska Zage održavali neposrednu vezu sa odbeglim drugovima,

noseći pored hrane i drugog raznog materijala, oružje i municiju) to je ona želela da se ipak preko nje sav taj naš rad odvija- dodajući da uskoro treba oformiti komitet SKOJ-a u gradu. Od tada, tako je i radjeno, a također i komitet SKOJ-a uskoro je oformljen u gradu.

Neki neposredni zadaci druga "Starog"

Dakle, s ticaajem okolnosti, da je drug "Stari" bio legalno nastanjen (u ilegalnoj ulozi) u našoj ulici, te dolazeći ili odlazeći do nekih svojih veza, kao na primer: Abduselama Blekića "Šandora" Aiše Karabegović, Halimić Danke, Delić Muje, Fejzagić Safeta i drugih, koji su također ilegalno radili po njegovim uputstvima, a ovi po nekim pitanjima i sa našim aktivom kontraktirali, dolazilo je do momenata kada se drug "Stari" neposredno na pojedince iz našega aktiva obrađao da se izvrši ovaj ili onaj zadatak, iako smo se toga skoro svi ustručavali, jer nam je bilo poznato da je drug "Stari" iako pristupačan, prilično strog, kad se radilo o tako ozbiljnim stvarima, kao što je rad u okupiranom gradu. Ali i pored toga mi smo mu se obraćali kad nam je trebala pomoć, a i on nama kad je trebalo da se izvrši ovo ili ono za potrebe NOP-a.

Teško je sa hronološkom tačnosti sve zadatke izneti koji su primljeni od druga "Starog", te ih neovisno od toga (hronološkog rada) iznosim:

a) Sećam se da sam jednog dana dobio zadatak (našli smo se u u činovničkoj menzi- ilegalnom partiskom punktu u Banjaluci) da mu ugovorim sastanak sa "Piljom", čini mi se da se preziva što jisavljević ili slično, koji je stigao sa Kozare (upućen od štaba odreda sa Kozare u Banjaluku), a sa kojim se drug "Stari" nije poznavao. Međutim, ja sam "Pilju" od ranije poznavao po liniji futbala, jer je igrao u fudbalskom klubu "Balkan", a ja u RSD "Borac", gdje smo imali zajedničke treninge na igralištu "Borac". Ugovorio sam im sastanak u aleji u blizini bivšeg "Borčevog" igrališta. Znak raspoznavanja bio je novine u levom džepu trenčketa. Sastanak je održan i obavljen dogovor, tako da se "Pilja" u odred vratio sa direktivama i upustvima druga "Starog", koji je već tada u svojim rukama imao sve konce ilegalne i oružane borbe u Bosanskoj Krajini.

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK 209-MG - 5/76

b) Sjećam se i zadatka kojeg smo dobili od druga "Starog" da se napravi šematski plan grada Banjaluke sa uortanim kućama i zgradama na koje se u slučaju potrebe mogu osloniti pripadnici NOP-a. Uporedo s tim traženo je da se u taj plan unesu kuće i zgrade u kojima su nštaj, oni neprijatelji NOP-a, označujući kako je koji orijentisan na primer: agent UNS-a, ustaša u uniformi, kultur-bundovac, simpatizer Nemaca i sl. Na ovom poslu radili su Karabugović Muharem, Osmančević Kasim, Radovanović Drago, Dregomanović Zvonko i ja. Ovi zadaci su izvršeni na taj način što su potrebni podaci prikupljeni od užeg broja aktivista (sa raznih stambenih četvrti) osim onih koje smo mi lično znali. Osim toga uspeli smo ući i u podatke iz domobranskog zapovedništva Banjaluka, gdje su inače bila planirana i predviđjena njihove uporišta u slučaju napada "pobunjenika" na Banjaluku. Ovo smo uspeli dobiti preko Djanić Muharema (poginuo je u NOV) koji je kao ođonans rad dio u domobranskom zapovedništvu Banjaluka, a bila su mu dostupna ova dokumenta, jer mu je zapovednik bio viši oficir u tom zapovedništvu. Inače, ustaške vlasti su još u drugoj polovini 1941 godine predviđjale mogućnost takvog napada na Banjaluku, pošto su sva okolna mesta bila u rukama partizana i četnika, do nisu četnici sa njima počeli saradnju.

c) Takođe se sećam neposrednog interesovanja druga "Starog" u vezi sa "zarobljavanjem", odnosno padanjem u neprijateljske ruke druga Ivica Mažara. Ivica je po zadatku Partije, kao Hrvat poslat na teren Jajca, radi dizanja ustanka u selima gdje su preovladavali hrvati. Borgveći na tom terenu, odlazio je povremeno i u samo Jajce, oblačeći se u seljačku nošnju.

Prema podacima koje smo mi dobili, a ovo nam je kasnije rekla Ivičina majka (posle razgovora sa Ivicom u zatvoru). Ivica je kritičnog dana sišao u varoš i svratio u jednu poslastičarnu. Naručio je kolače i seo za sto, gdje je bio poslužen. U međjuvremenu su u poslastičarnu ušla dva-ćri oružnika (žandari NDH), koji su ulazeći u radnju takođe naručili kolače i seli za drugu susedni sto. Da nebi bio primećen i na sebe skrenuo pažnju Ivica je mirno nastavio da jede kolače. Ipak, on je na sebe skrenuo pažnju, jer se je tako spretno služio sa escajgom da je to odmah palo u oči ovim oružnicima pošto nije običaj da se seljaci toga kraja tako spretno poslužuju sa escajgom. Oružnici su mu prišli i legitimisali ga.

Iako je imao neku legitimaciju, pokazao im se sumnjiv i oni su ga sproveli na saslušanje u tzv. oružničku ispostavku u Jajcu. Tamo su prepoznavanjem ustanovili koga su uhvatili, te javili UNS-u u Banjaluci, a ovi odmah naredili oružnicima iz Jajca da ga smesta sprovedu u Banjaluku. Tako je Ivica (uvezan u konopce) sproveden prvim autobusom iz Jajca u Banjaluku. Slučajno sam se zatekao u gradu kada je Ivica sprovedjen i pošto sam ga odmah prepoznao iako je bio u seljačkom odelu, pošao sam na određenoj razdaljini za njim i njegovom pratnjom da bi znao gdje ga sprovede, te da bi o tome upoznao ostale drugove. Ovo sam učinio tim pre što je baš Ivica i pre i posle okupacije Banjaluke radio pored ostalog kao partiski funkcioner i se našim aktivom, te sam verovao da će se sve poduzeti da se on izbavi iz zatvora. Ustanovio sam da je prvo sproveden u UNS, a zatim u ustaški tabor, koji se tada nalazio između železničke stanice i hotel "Bosna" u Banjaluci. Odmah sam obavestio o tome Ivičinu majku, koju sam dobro poznao, jer sam pre toga dve-tri godine dolazio vrlo često njihovoj kući, jer xame je Ivica spremao za ispite. Pošto sam održavao vezu s sa Karabegović Aišom, to sam i njoj izneo Ivičin slučaj, a kako su to sve saznali ostali drugovi, odmah je dat predlog da se Ivicu pokuša osloboditi iz zatvora. O svemu ovome, Aiša je upoznala drugu "Starog", koji je po njoj poručio da ga o svemu tome izvestim. U vezi sa tim Aiša je ugovorila sastanak sa drugom "Starim". Našli smo se u gradu kod poslastičarnice "Selim" i pošto sam sa drugom "Starim" imao rešiti pitanje kome predati novac prikupljen za "Crvenu pomoć", rekao sam mu sve što sam o tome znao. Zapravo, izneo sam mu šta je već utvrđeno u vezi sa hapšenjem Ivica (pod kakvim okolnostima je pao u zatvor) i kako se je došlo u vezu s njim, kad je dopremljen u zatvor UNS-a Banjaluka. Kad je ovo saslušao drug "Stari" se saglasio sa predlogom

da se Ivica oslobodi, a za novac rekao da se preda drugarici Zagi Umičević. U međuvremenu je i sam Ivica iz zatvora poručio preko majke da se u tom smislu nešto poduzme, jer da on nema drugog izlaza. Dao je i predlog da se to pokuša realizovati preko njegovog bivšeg komšije Jurišića, tada ustaše kojeg je Ivica prepoznao među ostalim ustašama iz tog tabora. Ovo je prihvaćeno jer se pretpostavljalo da Jurišić to neće odbiti. U vezi s tim Jurišiću se obratio (čini mi se) Djehverović Rušid-"Ruška". Kada mu je saopšteno i predloženo šta se od njega traži, Jurišić nije ništa određeno rekao. Sve je bilo zaplanirano za ovu akciju i čak su bila određena lica koja će to izvršiti. Ali još sutradan preko Ivičine majke koja mu je nosila hranu, ustanovljeno je da je Ivica u toku noći otpremljen za Glinu, gdje je kasnije i ubijen. Nije se moglo utvrditi da je to delo Jurišića. Kako se kasnije ispostavilo, ustaške vlasti su ovako postupile, jer su znale da je Ivica bio vrlo ugledan i popularna ličnost u Banjaluci. I sigurno je da ga iz tih razloga nisu smeli ubiti niti suditi u Banjaluci, pa su se zato odlučili da ga ovako likvidiraju. Dakle, iako su poduzele sve mere da do ovoga ne dođe, Ivica je pogubljen s jedne strane radi mogućnosti napada NOV na Banjaluku i pokušaj njegovog oslobodjenja putem oružane borbe, našto su ustaše tada računale, a s druge strane radi eventualne intervencije građana da se Ivica pusti i uopšte ne sudi.

a) Karakterističan je i slučaj i Potkonjak Braco.

On je kao i mnogi drugi, pre svega kao mladi komunista, mareo napustiti Banjaluku i poći na oslobodjenu teritoriju. Međutim po zadatku drugova sa oslobodjene teritorije, Braco je došao u Banjaluku gdje je imao da se zadrži dan-dva, za koje vreme je imao obaviti sav posao radi kojeg je došao. Po dolasku u grad, došao je kod majke ali mu je rečeno da se nigdje ne pojavljuje (na prozorima ili vratima stana), a pogotovo da se ne kreće van kuće.

Čim je obavio posao Braco se imao odmah vratiti na oslobođenu teritoriju. Ali u gradu je imao devojkju i želeo je da se vidi sa njom. Čim je ovo drug "Stari" saznao, poručio je da se Braco ima odmah da vrati bez da se kod kuće zadržava. Ovo mu je prvo saopštio "Buška", a zatim i ja, međjutim Braco ovo nije poslušao i samovoljno ostao kod kuće. Ostao je par dana, ali je bio primećen od komšija među kojima je sigurno bio i neki policiski konfident, koji ga je prijavio ustaškim vlastima. Kada su oni ovo saznali, uputila se jedna veća grupa agenata UNS-a prema njegovoj kući, među kojima je bio i Paternoster, koji ga je lično poznavao. Braco je primetio da mu opkoljavaju kuću, pa je pokušao skočiti kroz prozor, ali sa svih strana zgrada je bila opkoljena i baš na toj strani gdje je Braco pokušao iskočiti, nalazio se Paternoster. Tom prilikom Braco je skočio kroz prozor, jer su jedni ušli već u kuću, ali kada se Braco pojavio na prozoru Paternoster je ispalio tri-četiri metka iz pištolja i teško ga ranio. Skoro u besvesnom stanju Braco je prevezen u bolnicu gdje je ubrzo i umro. U svakom pogledu ovo je bio naš veliki gubitak, ali ujedno i lekcija (iako životom plaćena) da se svi redom (i oni sa oružjem) u našem daljem radu struktno pridržavamo onoga verovatno nebi bio ubijen. Ovaj slučaj u izvesnoj meri upozorio je i ustaše, jer se sad ispostavilo da se zaista partizani nalaze u gradu Kad zato postoji potreba, a da oni o tome skoro ništa ne znaju. Posle ovog slučaja ustaško redarstvo pooštilo je represalije u svakom pogledu, pa je nastavilo sa daljim hapšenjima i progonima pripadnika NOP-a.

e) Inače, od niza zadataka koje smo izvršavali kao aktiv SKOJ-a, svakako su najznačajniji oni u vezi sa odnošenjem municije, oružja, odeće i obuće iz radnje Abduselama Blekića-"Sandora" za potrebe voda za vezu ili za potrebe druga "Starog". Sa vodom za vezu najčešće je dolazio drug Odić Slavko kod kuće Halimić Danke u Sitarima (gdje smo predavali materijal) a od kuda je i drug "Stari" najčešće odlazio dalje na oslobođenu teritoriju.

Isto kako odpremali smo sanitetski materijal primljen o Dr. Perović i Dr. Zukanovića, kao i drugih simpatizera NOP-a koji su bili zaposleni u bolnici ili higijenskom zavodu u Banjaluci. Izvršavli smo i niz drugih akcija, kao što je rasturanje ilegalnog materijala, radio vesti, prekućavanje tih materijala, pomoć uhapšenim drugovima, pronalaženje kuća po Banjaluci za pripadnike NOP-a, prebacivanje drugova na oslobođenu teritoriju (među kojima i Dr. Vasu Butozana), zatim veza preko Rizvanovića, R. Kararića, Vukomana i drugih. O svim tim akcijama našeg aktiva mogu se izneti na desetine primera koji u svakom slučaju zaslužuju određenu pažnju u vezi rada za NOP. I pored toga jedan zadatak nije u celosti izvršen, ali se ne odnosi samo na naš aktiv, već i na ostale aktiviste u gradu. Naime, dat je predlog od drugarice Uničević Zage da se na propagandni znak Nemaca "V" (Viktorija-pobeda) stavi masnom bojom upitnik (?) - znak pitanja, tj. čija će biti pobeda? Međutim ovo nije u potpunosti izvršeno iz objektivnih razloga, jer u gradu nije nadjena tražena boja. Zato je samo u jednom delu grada stavljen upitnik na slovo "V" i to zahvaljujući snalažljivosti dvojice-trojice drugova koji su se poslužili prahom od kreća.

Saradnik NOP-a u redarstvenom ravnateljstvu

Uporedo sa razvojem i širenjem ustanka u njegovim jačanjem iz dana u dan i ustaše su svakodnevno pooštravale represalije putem hapšenja i drugih progona po Banjaluci i okolnim mestima. U toj i takvoj situaciji iskorištena je jedna nesmotrenost ustaškog aparata. Tada smo za potrebe NOP-a aktivirali Šolo Josipa-"Pubu" agenta redarstvenog ravnateljstva u Banjaluci. Radilo se o zetu braće Odić koji su u Banjaluci, a i u Plihaću bili poznati kao komunisti. Ovaj njihov zet "Pubu" iako je bio po zanimanju stolar uspeo je da stupi kod redarstvenog ravnateljstva u službu preko svog rođjaka Butorca. On je pre svega znao za političku opredeljenost cele porodice Odić, tj. da su svi počev od dece pa do roditelja na liniji NOP-a. Znao je gde se kriju njegova dva odbegla šurjaka Odić Slavko i Ivica. Dolazio

je u kontakt sa Ivicom dok se ovaj krije kod moje kuće. Takođe je znao da su se kod moje kuće njih dvojica sastajali i da poseduju skriveno oružje i municiju. Pošto je utvrđeno da "Puha" na samo njih nije odao i pr jav e, nego ni ostale (a ovi su već promenili mesto boravka) odlučeno je da se sa "Puham" otvoreno razgovara i da se angažuje za saradnju sa NOP-om. Sa njim je prvo obavio razgovor Odić Ivica, a kasnije i drugi i on je pristao na saradnju. Pošto se on bavio i pčelarstvom, dogovoreno je da pleće prenese iz Bihaća u Banjaluku, kako bi se neprimetno održavali svojim sastanci, tj. da na sebe ne skrene pažnju redarstva. Tako je "Puha" stupajući u redarstvo izvršavao niz zadataka koji su mu bili postavljeni sa naše strane. Pored toga što nam je donosio nešto municije za pištolj, "Puha" nas je izveštavao kada će i ko biti hapšen na nekoliko sati pre nego se oni upute tome licu. Tako se sećam da nas je izvestio za hapšenje Milejević Marinka, Muhidinović Zekije i drugih. Na taj način obavestavali smo određena lica i ova hapšenja nisu izvršena (izuzev jednog slučaja kad je jedno lice odbilo da se skloni). Ova lica koja su trebala biti hapšena odmah smo prebacivali na oslobođenu teritoriju ili privremeno skrivali na zato određena mesta. Ereko njega smo dobijali obavestanja na koje se porodice najviše sumnja te su izbegavani takvi stanovi za skrivanje pojedinih drugova i drugarica. Obaveštave nas je i o drugim akcijama i merama koje poduzimale tadašnje redarstvo ravnateljstvo u Banjaluci. Osim njega, znao sam da u to vreme saradjuje i stražar redarstva Seferagić Muharemad koji je kasnije uhapšen i osudjen od pokretnog preko suda na smrt streljanjem. Posle je pomilovan i sad se nalazi u Banjaluci. U svakom pogledu ove nam je omogućavale usmeravanje naše aktivnosti na lica koja su nekompromitovana, te smo na taj način u izvesnoj meri parirali ustašama u njihovim progonima. I pored toga što smo dobijali svakva obavestjenja od "Puha", ipak je čitav ilegalni rad bio praćen hapšenjima i provalama, jer se pod konac 1941 godine pored Katernostera, javlja kao izdajnik i Miketa

Jela koja je većinu komunista Banjaluke lično poznavala, a također i druga "Starog".

U takvoj situaciji ilegalni rad i mogućnosti opstanka druga "Starog" u Banjaluci iz dana u dan su bili složeniji. Uvećana opasnost u svakom slučaju je iziskivala posebno naprezanje, hladnokrvnost, a nada sve hrabrost. Ako se ima u vidu da se drug "Stari" usred da na po Banjaluci kretao, tako reći ispred nosa policijskih agenata, hraneći se u činovničkoj menzi, koja se nalazila u jednom dvorištu iza hipotekarne banke u Banjaluci (partiski punkt) gdje je tada jed no vreme radila i Miketa Jela, onda se može sagledati opasnost koja mu je pretila sa svake strane.

Hapšenje kurira Banjaluka-Sarajevo

U nizu hapšenja, pored ostalih, koncem 1941 godine pala je u zatvor i Čirska Nada (tada djak trgovačke akademije), koja je u toku 1941 godine po zadatku druga "Starog" odlazila u svojstvu kurira za Sarajevo radi veze sa PK BiH.

Njenim hapšenjem usledila je prevala, pa je uhapšena jedna grupa drugova i drugarica pripadnika NOP-a, kako iz Banjaluke, tako i jedna njena veza iz Sarajeva. Jedino su dva-tri druga srećom uspela izbeći hapšenja (Ali-begović Muharem iz šumske direkcije i Rizvanović Adem, krejač), koje je Čirska također odala u toku istrage.

U to vreme u zatvoru UNS-a pored ostalih drugova i drugarica već se nalazila i Vahida Maglajlić (sada narodni heroj) koja je isto tako bila u vezi sa drugom "Starim" dok nije pala u zatvor. Skoro u isto vreme (koncem 1941 godine), kada je uhapšena ova grupa drugova i drugarica st. cajem okolnosti, prilikom jedne racije redarstvenog ravnateljstva pala je u ruke policiji i jedna drugarica partizanka (ne sećam se više imena) koja je došla u Banjaluku sa oslobođene teritorije radi nekih poslova koje je imala obaviti u Banjaluci, verovatno sa drugom "Starim". Bio je utorak, kada se inače u Banjaluci održava pazarni (pijačni) dan. Ta okolnost, da je u gra

du toga dana veća prisutnost ne samo građana, već i seljaka, trebala joj je pomoći da u gradu ne bude zapažena. Ali baš na taj dan predarstvo je izvršilo raciju i između ostalih i nju uhapsilo i sprovelo u zatvor UNS-a, a ne u redarstveno ravnateljstvo. Tada sam i ja sa grupom drugova dospelo u zatvor, jer su agenti UNS-a na osnovu lakomnosti Čirske Nađe doznali za "njene" veze. Iako naš aktivnik nije imao sa njom ništa u vezi sa ilegalnim radom u našoj stambenoj četvrti, osim što je ona od ranije znala neke detalje našeg rada. Po dolasku u zatvor ona je pored ostalog iznela neku našu vezu sa već odbeglom braćom Odić, što je UNS-u bilo sasvim dovoljno za raznu saslušanja. Iako su radile o njenoj naivnosti (imajući u vidu njene godine starosti) to je ipak imalo porazne posledice, jer je dovela 8-9 lica u zatvor, a kasnije od tih lica 6 je predato na pokretni preki sud, a kasnije i tzv. veliki izvanredni narodni sud u Zagrebu ili sud sedmorice. Naime, ona je kao žena po spoljašnosti bila privlačna, pa je i po dolasku u zatvor počela sa koketiranjem, smatrajući da će zaista na taj način nekoga od njih privući i tako preizaći iz zatvora. To su sami islednici UNS-a primetili. Napravili su joj zamku i ako je ona mislila da ona tako nešto njima čini. Predmetnuli su joj jednog mladjeg agenta (Drago Mutapa) koji je imao zadatak da se "zaljubi" (kasnije se stvarno zaljubio) u Nađu. Ona je to prihvatila. U prvo vreme, dogovoreno je da on za nju učini sve kako bi ona izašla iz zatvora i tako nastavila život u dvoje. Da bi je "ubio" u svoju zaljubljenost doneo je u zatvor UNS-a gramofon, gdje su svirali i plesali kada je trebalo biti saslušavanje. Kasnije su "oni" došli na ideju da skupa beže u šumu i da tamo nastaviti život u dvoje. Savetovano joj je da bi "svoje dobro" držanje pred policijom dokazala onima gore u šumi (punitizanima) da iz zatvora javi svojim u gradu (onima sa koje zna da ilegalno rade) da će za koji dan biti hapšeni i da beže u šumu. Ona je ovome poverovala i evakvu ceduljicu napisala i po uputstvu agenata Drageca stavila u

svoje sudje za hranu koje je dobivala od kuće. Medjutim ceduljica i nije ni izišla iz zatvora, a nas 6-7 bili smo u zatvoru. Iako je usledila istraga nad više lica, ipak nije došlo do daljnje provale, a ni do otkrivanja drugova "Starog" iako su u grupi bila i neka lica koja su bila neopreznije govorena, a koja su pitana za drugova "Starog", ali oni o tome nisu znali ništa reći, jer ga nisu ni poznavali, osim nas dvojice.

I posle ovih hapšenja, aparat UNS-a uz potpuno angažovanje izdajnika Paternostera i Miketa osećao je da je aktivnost komunista u Banjaluci i dalje jaka i organizovana. Naime, neovisno od ove grupe u zatvoru su se od ranije već nalazili mnogi komunisti kao što su: Pavao Radan, Kadenić Rahmija, Gazić Dedo, Mrkonjić Ljubica i mnogi drugi, pa je aparat UNS-a bio na čisto s tim da još uvek ilegalnim radom u Banjaluci i u okolini rukovodi neko ko je ne samo hrabar i odvažan, već i rutiniran u tom poslu i kao da se nije ništa izmenilo posle tolikih hapšenja. Kasnije sam tokom naše istrage kod UNS-a i sudjenja pred prekim sudom video da tašnašnje vlasti čak znaju za postojanje drugova "Starog", jer su to doslovno u toku ispitivanja pominjali. Pitali su skoro sve naše iz grupe za lica koje se krije pod imenom "Stari". Tražili su da im se bar opiše kako izgleda, gde se kreće, gde se najčešće krije (smatrali su da je on smešten negde u nekom dubokom skloništu). Interesovali su se da li i gde izlazi u grad. Po čemu se može prepoznati, s kim sesastaje i slično. U prvo vreme ove podatke su tražili putem represalija, a kada to nije postignuto, počeli su sa raznim obećanjima, počev od puštanja na slobodu, pa do nudjenja raznih privlačnih nagrada, ne stideći se nuditi opljačkanoj imovini Srba i Jevreja.

Iako je u stvari drug "Stari" skoro svaki dan prolazio i pokraj njih samih, jer se on stvarno po Banjaluci kretao kao i svi drugi "slobodni" građani, pa čak i ručavao u činovničkoj menzi, ipak nisu mogli ništa na njemu primetiti, a po najmanje otkriti ko je on. Verovatno je da je sedeo u neposrednoj blizini aenata ili drugih

lica koja su radila za u taše, pogotovo kad se hranio u činovničkoj menzi. Inače sam očevidac da je u dva-tri navrata drug-"Stari" na ulici uporedo išao sa agentom Barišić Dragom i uniformiranim ustašem Josipom (njegovim Barišića rođakom) koji su svakodnevno prolazili našom ulicom, pa mu ipak niko nije ušao u trag, pa ni ova dvojica ustaša.

U svakom slučaju padanjem u zatvor UNS-a nekolicine drugova-cu, koji su ga lično poznavali i sa drugom "Starim" održavali vezu, njegov položaj i opstanak u Banjaluci bio je suviše ugoržen. Ipak, ostala je činjenica, da ga nijedno od ovih lica nije pravilo, uključujući i Čirsku Nadu koja ga je lično poznavala, ali nije znala kako se drug "Stari" preziva niti gdje stanje. Prema tome s te strane nije bio doveden u pitanje njegov opstanak, premda su saslušanja i istrage nad pojedincima bile više nego zvezske. Ovo je dokazano i kroz saslušanja raznih ustaških saradnika ili agenata kad su oni polagali račun pred narodnim sudom posle raznih akcija NOV I POJ.

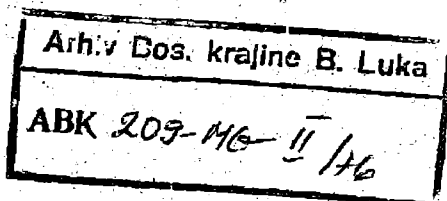
U ako je razvoj ustanka, vezano za izdaju četnika, još koncem 1941 godine, a naročito početkom 1942 godine doveo u pitanje opstanak nekih partizanskih jedinica (gdje je drug "Stari" često odlazio i vraćao se) ipak je on našao vremena da još jednom pokuša sve što je u njegojoj moći da se na neki način oslobodi veći deo zatvorenih drugova. Ovo sam doznao u zatvoru od drugarica Vahide Maršajlić, koja je bila zatvorena u susjednoj ćeliji zatvora UNS-a. Kada me je videla i pošto smo se od ranije poznavali dala mi je znak da mi želi nešto saopštiti. Naime pri sprovođenju iz ćelije u WC, došli smo u mogućnost da izmjenjamo nekoliko reči o našem obostranom položaju u zatvoru. Dala mi je na znanje da smo mi pali u zatvor zahvaljujući slabom držanju Čirske u tolu isledjenja. Rekla mi je da se u gradu punom parom radi da nas oslobode. U prvo vreme ja sam mislio da se radi o nekom oslobodjenju u vezi sa najavljenim ratom SAD silama osovine i njenom u rovanju da će se rat brzo okončati. Nije mi mogla objasniti, jer su naišle u taše-stražari i razgovor smo prekinuli. Nakon dva-tri dana ponovno smo se sreli i esmo mi je toliko rekla; "On je još tu i biće sve u redu". Misli la je na druga "Starog", a i ja sam tek tada "ukoščao" na kakvo oslobodjenje misli. Iz toga proizilazi da je ona znala da je drug "Stari" bio zainteresovan pored ostalih posebno za njen slučaj, jer se stvarno nalazila u nezavidnom položaju.

Slučaj Paternostera

Zaista nakon par dana desio se nesvakidašnji slučaj, koji je uz-

bio sve ustaše, a posebno aparat UNS-a^u Banjaluci, jer je inicijativom druga "Starog" stavljen klin u točak UNS-vog aparata. Opet "sticajem okolnosti", izdajnik Paternoster, tada agent UNS-a, zalju bio se u Demirović Ismetu, drugaricu Demirović Saliha, kod koga je jedno vreme bio nastanjen drug "Stari". Iako je Paternoster znao da je Ismeta udata i čija ~~ž~~ je žena, ipak nije znao za njihovu vezu sa "Starim" jer oboje nisu bili kompromitovani (nisu bili komunisti) kod policijskih vlasti. Iz toga razloga Ismeta je bila orijentisana u tom pravcu. Ona je o svim svojim vezama sa Paternosterom iznela ne samo mužu, već i drugu "Starom". Stvoren je plan: Paternostera na toj liniji vezati i pokušati ga iskoristiti za potrebe NOP-a. Dakle, on nije ni mogao shvatiti ko iza svega toga stoji i što se sprema po partijskoj liniji. Ismeta je otpočela akciju dirigovanu od druga "Starog". Zakazivani su i održavani sastanci između nje i Paternostera i jednog dana "došli" su na ideju o mogućnosti begstva u nepoznate, svakako kao dvoje "zaljubljenih". Nakon izvesnog vremena, dogovarajući se kako to da realizuju "splanirali" su da bi bi možda bilo najbolje da beže u šumu i da tamo stupe u brak i na taj način njih dvoje "nastave" život. Kada su već planovi u tom pravcu bili orijentisani, Paternoster se setio svoje prošlosti i to izneo Ismeti. Naime bio je načisto s tim da bez neke "devize" ne može ni pomisliti da podje gore u šumu, tj. na oslobođenu teritoriju. Znao je kakva je sve zla učinio. Osim izvršenih hapšenja i slanja u loger na desetine lica koja je on poznavao u Banjaluci i nad mnogima vršio saslušanja u toku istrage. Ipak, naročito je bio opterećen činjenicom da je neposredni učesnik mučnog ubitstva Potke njak Brace, koji je kao partizan ubijen njegovom rukom. To ga je najviše peklo, iako je do ušiju bio zaljubljen u Ismetu. Ismeta je -ovo znala, pa ga je u tom smislu i pripremala, govoreći mu da on to sve "može ispraviti i da će ga oni gore ako on izvrši neku stvar kojom bi izvukao više lica iz neposredne opasnosti, za koje možda zna da imaju neku vezu sa onima iz šume, rehabilitovati. Došli su na "novu" (svakako od druga "Starog") ideju da se nešto učini sa uhapšenim komunistima i pripadnicima NOP-a. Ismeta jeslučajno" poznavala Vahidu Maglajlić, koja se već nalazila u zatvoru i pored ostalih i o njoj povel razgovor sa Paternosterom.

Begstvo iz zatvora Vahide Maglajlić i
partizanke N.R.

Pošto se uglavnom Paternoster već sastajao sa Ismetom po gradu, to je njeno povremeno zalaženje u prostorije UNS-a bilo "nemerealno" i za njegove kolege-agente. Ova okolnost je iskorištena da bi se na taj način proveravao Paternoster u vezi sa pripremanom akcijom. Na taj način je došlo do neposrednog kontakta između Ismete i Vahide u samom zatvoru. Tako su usledila dva-tri ovakova sastanka, gde je i Paternoster bio prisutan. Dogovoreno je da se kao prvo (pošto su za to postojali uslovi) omogući na "ilegalan" način bekstva Vahidi i uhapšenoj partizanki N.N. koju je Paternoster po zahtevu Vahide (kad je počela odlaziti na sastanke sa Ismetom i Paternosterom umesto na saslušanje) stavio u istu sobu. Pre toga, Vahidi je na sugestiju Ismete bilo dozvoljeno da u sobi ima jastuk, koji je ona dobila po odobrenju Paternostera, tada još uvek agenta i islednika UNS-a. Ovaj jastuk trebao je u izvesnoj meri pomoći prilikom bekstva Vahidi. Naime, kada je pala odluka za begstvo, Paternoster je imao uputstvo da poveče u zakazano vreme obezbedjenje sa prostora gde je Vahida trebala iskočiti. Odredjenog dana, tako je i postuđljeno, ali bez obzira na sva njegova obećanja Vahida mu iz razumljivih razloga nije mogla sve verovati. Zato je Vahida u momentu begstva iz zatvora, da bi se i sama obezbedila, vezano sa stražu oko zatvora koju su davlali ustaše, prvo bacila kroz prozor svoj jastuk i kad je videla da niko nije reagovao i primetio da je što palo sa prozora, bez oklevanja je skočila na bačeni jastuk, a zatim je to isto učinila i ova druga njena drugarica partizanka. N.N. Poznavajući teren, jer se to sve zbivalo u neposrednoj blizini Vahidine kuće i njene bašte, uspela se je prebaciti na unapred predviđeno mesto. Kad je ovo sve izvršeno, Paternoster je vratio obezbedjenje na isto mesto, kao da se nije ništa desilo i za kratko vreme napustio redarstvo. Nakon izvesnog vremena ponovo je, došao u redarstvo UNS-a i navédno pregledajući zatvorske prostorije "konstatovanih" je da su dve uhapšeniçe pobegele. Sa prisutnim agentima dao je uzburu. Usledila je potera u kojoj je i sam učestvovao.

Na sve strane se tragalo za Vahidom i ovom partizankom, ali one su već bile na sigurnom mestu. O ovome je saznale i gradjanstvo u Banja Luci, a takodje mi ostali koji sme bili po zatvorima. Vahida je bila slobodna.

Rehabilitovani agent
Paternoster

Posle ovoga, Paternoster je mislio da je ovo sasna dovoljno za rehabilitovanje i da će sada biti nagradjen time što će mu osim slobode pripasti i žena druga koji takodje radi za NOP, samo da bi se udovoljilo njegovim prijavim ličnim prohtevima. Drugi dan po begstvu Vahida sastao se sa Ismetom i tražio da se podje gore na oslobođenu teritoriju, jer će valjda sada Vahida sve ostale za njih urediti. Očigledno je da Paternoster nije znao do kraja ko je Vahida (nje ne kvalitete) jer je više nego sigurno da ona svoju glavu nisi spašavala (to je i u oružanoj borbi dokazala) ako bi se samo na njenem oslobođenju stalo, jer je ona vrlo dobro znala (iz vlastite prakse) u kakvom su položaju svi oni koji su bili u rukama ustaša, a posebno oni u zatvorima UNS-a, gdje je i sama bila. Kada je Ismeta odlagala svoj odlazak gore, primetilo se da je Paternoster uzbudjen, nervozan i uplašen, jer su ustaše u vezi begstva zatvorenica UNS-a počele svestranu istragu. Ovo nespokoјatvo Paternostera je naročite došle do izražaja, kada su islednici UNS-a počeli da sasluškavaju ustaše koje su bile na obezbeđenju zatvora. Medjutim, neovisno od svega toga, drug "Steri" i ostali drugovi iz Banjaluke, nisu bili zadovoljni samo tim, jer su sada oni imali Paternostera u rukama. Ali i pored toga, moralo se što pre intervenisati. Zato je zahtevano da se nakon par dana (po Vahidinom begstvu) organizuje begstvo i ostalih. Tako je Paternosteru rečeno (ovo mu je Ismeta "predložila") da bi njih dvoje bili što sigurniji pre nego podju na oslobođenu teritoriju da Paternoster izvrši i sledeće.

- da organizuje begstvo svih uhapšenih iz zatvora UNS-a,
- da po begstvu zatvorenika jedan deo arhive UNS-a po-

nese sa sobom, a ostalo što ne može poneti gore- da spali,

- da pri polasku (kad zatvorenici napuste zgradu) zanzeli sve prostorije UNS-a, a pre svega podrumeske prostorije gdje su već nalazile bačve (burad) sa benzinom i municijom.

Kad je saslušao Ismetu i čuo "njen" predlog, bio je još više uznemiren (jer je iz leđa tek sada "ukopčao" ko stoji iza Ismete radi čega je bio vidno uplašen, a jedne strane radi tako brzo organizovane istrage UNS-a u vezi ranijeg begstva zatvorenica, a s druge strane, radi neizvesnosti svog položaja kod NOP-a. U takvoj situaciji preokupiran nejasnošću svog položaja, jer je u tako relativno kratkom radu dobio deblju radio za obe (do kraja nepomirljive) strane, radi čega je došao u još veći škripac. Čak je nastalo dvoumljenje na koju stranu da se privoli, jer su ga sami događaji terali na neku odluku.

U izvesnoj meri "smirivan" od Ismete i "hrabren" u vezi sa onim što je već učinio, teškom mukom je pristao da ovo poslednje izvrši.

Dakle prihvatio je "sugestiju" Ismete da i to pokuša, ali pod takvim psihičkim i njegovim brzopletnim odlukama ovo nije izvršio kako je to od njega traženo. Naime, ovo je tako smušeno i bezvoljno radio (sa krajnom kolebljivošću) da je na licu mesta mogao biti vrlo lako uhvaćen da je aparat UNS-a bar malo bio orijentisan u tom pravcu, jer se on uopšte nije pridržavao onoga što mu je rečeno, već je poduzimao ono što mu je momentalno u glavi sinulo bez ikakve veze sa zadatkom koji je dobio. Tako je odredjenog dana veče, posle 23 časa, ušao u zatvorske prostorije UNS-a i prvo pokupi deo arhive koju je spremio poneti sa sobom. Ostlu arhivu je potrpao u peć, a što nije moglo stati tu, stavio je na gomilu u sobi tzv. komunističkog otkosa. Uzeo je kantu benzina, kojeg su imali u podrumima i polio po arhivi, a odatle je napravio curak polevajući po patosu od kancelarije do podrumskih prostorija, gdje su bile smeštene kante i burad benzina sa nekim bombama i municijom, što je navodno bilo zarobljeno od partizana. Kad je ovo učinio, otišao je od jedne do druge zat-

vorake sobe, otključao ih je i pojedinačima rekao da beže, i ako su im ustaše pred zatvorskim prostorijama držale stražu. Osim toga, baš tih dana i sam Paternoster najaktivnije je učestovao u saslušanjima zatvorenika u vezi sa begstvom Vahide i njezine drugarice, te su mnogi drugo-ce bili uvereni da ih sada navlači na begstvo da bi ih likvidirao (ovo i radi javnosti u gradu) pa se prema tome niko nije našao da mu tako nešto poveruje. Međutim on je po svojoj prilici mislio da manje-više svi zatvorenici znaju da on radi za partizane, te da je dovoljno samo to da on toliko saopšti i svaki koji ima neku vezu, odnosno koji je imao sa parzizanima ima da mu veruje, bez obzira na ono što je on kao islednik već činio sa uhapšenima. Neovisno od ovakvog otpora uhapšenih, bez ikakvog razmišljanja o položaju i sudbini istih, pristupio je paljenju zgrade. Ali, pre nego je pristupio ovom palenju, zaključao je vrata dežurnog agenta, koji je u zgradi spavao. Negde oko 24 časa ponovno je ušao kod nekih zatvorenika i rekao da beže, jer će on da zapali i digne u vazduh zgradu. Pojedinci su i dalje sumnjali u mogućnost takvog poduhvata od strane Paternostera čim su videli ili čuli šestanje naoružanog ustaše pred svojim vratima. Bili su ubeđjeni da je to neka klopka, kako bi se likvidirao svaki onaj koji bilo šta pokuša u tom smislu. Dakle, sve je ovo radio bez da je išta učinio sa čuvarima-ustašama zgrade, koji su sa puškama i bajonetama i dalje nesmetano stražarčili pred zatvorskim prostorijama i oko cele zgrade. Čak nije znao (kao što se kasnije ispostavilo) da je ustaška straža posle begstva Vahide ne samo duplirana oko cele zgrade, a posebno zatvorskih prostorija, već i izmenjena i potčinjena specijalno zato zaduženom ustaši-agentu. Iako je video da nijedno-jedino lice ne može pokraj tako naoružanih ustaša izići, ušao je u kancelarije tzv. komunističkog otkosa i zapalio die archive. Međutim, zaboravio je otvoriti prozor ili vrata kancelarija i napraviti strujanje vazduha, pa je radi toga benzin samo planuo, bez da se širio i na ostale prostorije koje je

trebao zapaliti. Čim je ovo učinio buknuo je dim, koji je odmah primećen od straže i kad je to sam video, onako uplašen, Paternoster je seo na motor i sa nešto materijala u tašni krenuo preko Vrhasa (desna obala) gdje mu je kod kuće Teofika Mačlajlića trebala biti zakazana veza. Kako je on sve ovo trebao mnogo ranije obaviti (a pre svega da izadju zatvorenici) i stiže u zakazano vreme na vezu, drugovi koji su ga trebali prihvatiti, napustili su mesto, pretpostavljajući da Paternoster nije izvršio ono što mu je naredjeno. Kada je došao tamo Paternoster je bio više nego zbunjen, jer na zakazanom mestu nije našao vezu. Ipak, zahvaljujući stalnoj brizi drugova u ovakvim ozbiljnim akcijama, ipak je nekako snjime uspostaljena veza i sproveden je na oslobođenu teritoriju, svakako bez Ismeta.

Pošto je odmah, dok je on još bio pred zgradom UNS-a primećena vatra, odnosno dim, alarmirana je uzbuca i za par minuta sve ustaše, agenti, vatrogasci i drugi stigli su na lice mesta. Ustaše su opkolile zgradu (još dok je dim primećen), a potom isterali neke zatvorenike, naterali ih u zgradu, da gase vatru snegom. Kad su stigli vatrogasci, ustaše su odvojili zatvorenike i po naredjenju šefa komunističkog oštaka Bogojevskog, sve uhapšene su vezali i sproveli u sudski zatvor "Crna kuća".

Kada je Paternoster stigao gore na oslobođenu teritoriju (iako je posle toga i Ismeta izišla na oslobođenu teritoriju sa mužem) izveden je pred sud gdje je osim polaganja računa o ubistvu Potkonjak Brace i hapšenja na desetine komunista i pripadnika NOP-a, također odgovarao radi toga što je i svojim poslednjim aktom (ne izvršenim zadetkom) doveo u pitanje života 50-60 zatvorenika, jer da mu je i uspelo) ~~da zapali i digne u vazduh zgradu, jedino bi ži-~~ vote izgubili uhapšeni pripadnici NOP-a, a ne agenti UNS-a.

III.

Drug Stari" na oslobođenoj teritoriji, obračun sa četnicima i još jedan izdajnik NOP-a.

Tako je drug "Stari" pred definitivni odlazak iz Banjaluke, opet na njemu svojstven način, obračunao sa jednim izrazitim izdajnikom, čijim je posrednim ili neposrednim angažovanjem palo u zatvore UNS-a na desetine pripadnika NOP-a (jednoga ubio) koji su na ovaj ili onaj način saradjivali sa drugom "Starim".

Događjaji u vezi izdaje četnika i otpočetog oružanog sukoba NOV sa četnicima, primorali su druga "Starog" da konačno napusti Banja luku i lično stupi na čelo oružanih formacija NOV. Bos. Krajine. Njegov odlazak iz Banjaluke osetno sr primetio u gradu, a to su potvrdili i kasniji događjaji u vezi sa ilegalnim radom u Banjaluci. Nije potrebno istaći, da su ustaše pristupile još većim represalijama posle slučaja Paternostera, što je u mnogo čemu otežalo ilegalni rad i kod jednog dela pripadnika NOP-a. Ovo iz razloga toga što je posle odlaska druga "Starog" na oslobodjenu teritoriju u Banjaluku došla (trebala biti njegova zamena) Blažić Zagorka -"Zaga-2". Ona je pod nerazjašnjenim okolnostima uskoro pala u zatvor UNS-a i posle vrlo kratkog boravka u zatvoru pridobijena od ustaških agenata za saradnju s njima, imala je zadatak da se ponovno ubaci u partijsku organizaciju u gradu i "nastavi" ilegalni rad. Da bi to što bolje prikrila pred Partijom, ustaše su joj inscenirali begstvo iz zatvora, ali je to partijska organizacija vrlo brzo uvidela, zpa je o svemu tome uspostavljenim kanalima izvešten drug "Stari" i Blažićka je pod pritiskom drugova iz Banja luke morala poći na oslobodjenu teritoriju. Po dolasku, ili b ije rečeno, odvođenja ~~Blažićka~~ Blažićke na oslobodjenu teritoriju, priznala je svoju izdaju, pa je i njoj presudio narodni sud.

O rukovodećoj ulozi druga "Starog" u vezi sa beskompromisnom četverogodišnjem NOB-om postoje i sačuvane originalna dokumenta i drugi podaci koji nisu predmet ovog izlaganja. O tome će verovatno izneti strariji preživeli drugovi koji su u predratnom, rat-

nom i posleratnem periodu bili najbliži saradnici druga "Stareg".
Medjutim, neovisno od svega toga stoji činjenica da je kao i mnoge
revolucionare i druga "Stareg" klasni radnički pokret, a pre svega
sa rimer nama mladima, kako komunisti treba da se bore, rade i
služe svome narodu.

Selman A. Jusuf oficir JNA

Ul. M. Pecerca br. 21 et. 3 Beograd

Aprila 1959 godine

Ispravil

u B. Luci

1. *Udov*
2. *Lukar Dobra*

20/12.1969

Originalni dijelovi: Jusuf Jusuf

Arhiv Bos. krajino B. Luka
ABK 209-46-11/76